

1

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ
ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΘΕΩΡΙΑΣ:
ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΧΡΟΝΙΑ

Περίγραμμα του κεφαλαίου

- Εισαγωγή
- Οι κοινωνικές δυνάμεις στην ανάπτυξη της κοινωνιολογικής θεωρίας
- Οι πνευματικές δυνάμεις και η ανάδυση της κοινωνιολογικής θεωρίας
- Η ανάπτυξη της γαλλικής κοινωνιολογίας
- Η ανάπτυξη της γερμανικής κοινωνιολογίας
- Οι καταβολές της βρετανικής κοινωνιολογίας
- Η σημαντικότερη μορφή στα πρώτα χρόνια της ιταλικής κοινωνιολογίας
- Εξελίξεις στον ευρωπαϊκό μαρξισμό στις αρχές του αιώνα
- Η σύγχρονη σημασία της κλασικής κοινωνιολογικής θεωρίας

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΑΥΤΟ σχεδιάστηκε ως εισαγωγή στο έργο των κλασικών θεωρητικών της κοινωνιολογίας. Ξεκινάμε με μερικές αποφθεγματικές προτάσεις οι οποίες αποδίδουν την ουσία των θεωριών που θα πραγματευτούμε σε αυτές τις σελίδες.

- Οδεύουμε προς έναν κόσμο που διαρκώς γίνεται πιο συγκεντρωτικός, με λιγότερη ατομική ελευθερία. (Αλεξίς ντε Τοκβίλ)
- Εξελισσόμαστε προς την κατεύθυνση ενός κόσμου όπου κυριαρχεί η επιστήμη. (Ογκίστ Κοντ)
- Ο κόσμος οδεύει προς μια κατεύθυνση αυξανόμενης τάξης και αρμονίας. (Χέρμπερτ Σπένσερ)
- Ο καπιταλισμός βασίζεται στην εκμετάλλευση των εργατών από τους κεφαλαιοκράτες. (Καρλ Μαρξ)
- Ο σύγχρονος κόσμος προσφέρει μικρότερη ηθική συνοχή από ό,τι οι παλαιότερες κοινωνίες. (Εμίλ Ντιρκέμ)
- Ο σύγχρονος κόσμος αποτελεί ένα σιδερένιο κλουβί ορθολογικών συστημάτων, από το οποίο δεν υπάρχει διαφυγή. (Μαξ Βέμπερ)
- Η πόλη γεννά έναν συγκεκριμένο τύπο ατόμου. (Γκέοργκ Ζίμελ)
- Η ανισότητα ανάμεσα στα φύλα εξηγεί το μεγαλύτερο μέρος της ατομικής εμπειρίας, των δεινών της κοινωνίας και της ιστορίας. (Σάροτ Πέρκινς Γκίλμαν)
- Αφροαμερικανοί και λευκοί δεν διαχωρίζονται από ένα τείχος, αλλά από ένα «πέπλο». (Γ. Ε. Μπ. Ντι Μπούα)
- Οι άνθρωποι επιδίδονται σε επιδεικτική κατανάλωση. (Θόρσταϊν Βέμπλεν)

- Ο καπιταλισμός είναι ουσιαστικά συνώνυμος της «δημιουργικής καταστροφής». (Τζόζεφ Σουμπέτερ)
- Η γνώση διαμορφώνεται από τον κοινωνικό κόσμο. (Καρλ Μάνχαϊμ)
- Ο νους των ανθρώπων και η αντίληψη που έχουν για τον εαυτό τους διαμορφώνονται από τις κοινωνικές τους εμπειρίες. (Τζορτζ Χέρμπερτ Μιντ)
- Στις κοινωνικές τους σχέσεις οι άνθρωποι συχνά βασίζονται σε δοκιμασμένες και αληθείς «συνταγές» για τον τρόπο που χειρίζονται αυτές τις σχέσεις. (Άλφρεντ Σουτς)
- Η κοινωνία είναι ένα ενσωματωμένο σύστημα κοινωνικών δομών και λειτουργιών. (Τάλκοτ Πάρσονς)

Το βιβλίο επιδιώκει να βοηθήσει τον αναγνώστη να κατανοήσει καλύτερα αυτές τις θεωρητικές ιδέες, καθώς και τις ευρύτερες θεωρίες στις οποίες στηρίζονται, στο πλαίσιο του έργου ζωής των κλασικών θεωρητικών.

Εισαγωγή

Με τον όρο κλασική κοινωνιολογική θεωρία εννοούμε θεωρίες φιλόδοξες και ευρέως βεληνεκούς, οι οποίες είτε δημιουργήθηκαν κατά την κλασική περίοδο της κοινωνιολογίας στην Ευρώπη (περίπου από τις αρχές του 19ου αιώνα μέχρι και τις αρχές του 20ού) είτε έλκουν την καταγωγή τους από τον πολιτισμό αυτής της περιόδου (βλ. Σχεδιάγραμμα 1.1). Οι θεωρίες των Τοκβίλ, Μαρτινό, Κοντ, Σπένσερ, Μαρξ, Ντιρκέμ, Βέμπερ, Ζίμελ και Μάνχαϊμ γεννήθηκαν κατά την κλασική περίοδο, κυρίως στη Γαλλία, στην Αγγλία και στη Γερμανία. Οι θεωρίες των Βέμπλεν, Ντι Μπουά, Μιντ, Γκίλμαν, Άνταμς, Σουτς και Πάρσονς δημιουργήθηκαν κατά κύριο λόγο αργότερα στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής· ωστόσο, οι ρίζες τους εντοπίζονται κυρίως στην κλασική περίοδο και στην ευρωπαϊκή πνευματική παράδοση.

Στο βιβλίο πραγματευόμαστε το έργο αυτών των θεωρητικών για δύο βασικούς λόγους. Πρώτον, το έργο τους ήταν σε κάθε περίπτωση σημαντικό στην εποχή του και διαδραμάτισε πρωταγωνιστικό ρόλο στην ανάπτυξη τόσο της κοινωνιολογίας γενικώς όσο και της κοινωνιολογικής θεωρίας ειδικώς. Δεύτερον, οι ιδέες τους εξακολουθούν να απασχολούν, όπως και να μελετώνται από τους σύγχρονους κοινωνιολόγους, αν και αυτό ισχύει σε μικρότερο βαθμό για το έργο των Κοντ και Σπένσερ (οι οποίοι παρουσιάζουν περισσότερο ιστορικό ενδιαφέρον) απ' όσο για εκείνο των υπολοίπων.

Το βιβλίο δεν ασχολείται με το σύνολο της κοινωνιολογικής θεωρίας, αλλά με την κλασική θεωρία. Ωστόσο, για την καλύτερη κατανόηση των ιδεών των κλασικών θεωρητικών που θα αναλυθούν σε βάθος στην πορεία αυτού του βιβλίου, ξεκινάμε με δύο κεφάλαια που προτείνουν μια επισκό-

πηση ολόκληρης της ιστορίας της κοινωνιολογικής θεωρίας. Το Πρώτο Κεφάλαιο ασχολείται με τα πρώτα χρόνια της κοινωνιολογικής θεωρίας, ενώ το Δεύτερο Κεφάλαιο παρακολουθεί αυτή την ιστορία μέχρι τη σημερινή εποχή και τις πιο πρόσφατες εξελίξεις στην κοινωνιολογική θεωρία. Αυτά τα δύο κεφάλαια παρέχουν από κοινού το πλαίσιο εντός του οποίου πρέπει να κατανοηθεί το έργο των κλασικών θεωρητικών. Τα δύο εισαγωγικά κεφάλαια εμπνέονται από την πεποίθηση ότι σημαντική δεν είναι μόνο η κατανόηση των ιστορικών πηγών αλλά και της μεταγενέστερης επίδρασης των κλασικών θεωριών. Γενικότερα, ο αναγνώστης θα πρέπει να διαθέτει ευρεία αίσθηση της κοινωνιολογικής θεωρίας προτού στραφεί σε μια λεπτομερή πραγμάτευση των κλασικών θεωρητικών. Το υπόλοιπο του κορμού αυτού του βιβλίου (από το Τρίτο ως το Δέκατο Έβδομο Κεφάλαιο) ασχολείται με τις ιδέες των σημαντικότερων κλασικών θεωρητικών. Επομένως, τις ιδέες αυτές θα τις πραγματευθούμε δύο φορές. Θα τις εισαγάγουμε πολύ συνοπτικά στο ιστορικό τους πλαίσιο είτε στο πρώτο είτε στο Δεύτερο Κεφάλαιο, ενώ στη συνέχεια θα τις αναλύσουμε εμβαθύνοντας περισσότερο στο κεφάλαιο που είναι αφιερωμένο στον κάθε θεωρητικό.

Γιατί να εστιάσει κανείς στους συγκεκριμένους θεωρητικούς και όχι στους αμέτρητους άλλους, των οποίων τα ονόματα και οι ιδέες θα εμφανιστούν στην πορεία αυτών των δύο κεφαλαίων; Η απλούστερη απάντηση σε αυτό το ερώτημα είναι ότι περιορισμοί που αφορούν στην έκταση του βιβλίου καθιστούν αδύνατη την ενασχόληση με όλους τους κλασικούς θεωρητικούς. Πέρα από αυτό, δεν αφιερώνουμε ολόκληρο κεφάλαιο σε πολλούς θεωρητικούς επειδή οι θεωρίες τους δεν ανήκουν ή δεν έχουν τις καταβολές τους στην κλασική περίοδο. Επιπλέον, προκειμένου να τις πραγματευθούμε σε βάθος, οι θεωρίες πρέπει να ικανοποιούν μια σειρά άλλων κριτηρίων. Αυτό σημαίνει ότι, για να συμπεριληφθούν, οι θεωρίες πρέπει να έχουν ευρύ φάσμα εφαρμογών (J. Turner & Boyns, 2001), να ασχολούνται με εξόχως σημαντικά κοινωνικά ζητήματα, όπως και να έχουν αντέξει με επιτυχία στη δοκιμασία του χρόνου (δηλαδή, πρέπει να εξακολουθούν να διαβάζονται και να ασκούν επιρροή).¹ Επομένως, ορισμένοι θεωρητικοί

1. Αυτά τα τρία κριτήρια συνθέτουν τον ορισμό μας για την (κλασική) κοινωνιολογική θεωρία. Ένας τέτοιος ορισμός έρχεται σε αντίθεση με τους επίσημους, «επιστημονικούς» ορισμούς (Jasso, 2001) που χρησιμοποιούνται συχνά σε θεωρητικά κείμενα αυτού του τύπου. Ένας επιστημονικός ορισμός της θεωρίας την αντιμετωπίζει ως ένα σύνολο αλληλένδετων προτάσεων που επιτρέπει τη συστηματοποίηση της γνώσης, την εξήγηση και την πρόβλεψη της κοινωνικής ζωής, καθώς και τη δημιουργία νέων ερευνητικών υποθέσεων (Faia, 1986). Παρά το γεγονός ότι ένας τέτοιος ορισμός από ορισμένες απόψεις φαντάζει ελκυστικός, δεν ταιριάζει σε πολλά από τα συστήματα ιδεών που θα γίνουν αντικείμενο πραγμάτευσης σε αυτό το βιβλίο. Με άλλα λόγια, οι περισσότερες κλα-

που αναλύονται συνοπτικά σε αυτό το κεφάλαιο (για παράδειγμα, ο Λουί ντε Μπονάλ) δεν θα τύχουν λεπτομερούς πραγμάτευσης αργότερα, καθώς οι ιδέες τους δεν ικανοποιούν ένα ή περισσότερα από τα κριτήρια που αναφέρθηκαν παραπάνω, ειδικά αυτό της δοκιμασίας του χρόνου. Εστιάζουμε στο σημαντικό κλασικό θεωρητικό έργο των κοινωνιολόγων, όπως και στο έργο που έχουν εκπονήσει όσοι συχνά συνδέονται με άλλα πεδία (για παράδειγμα, ο Μαρξ και η σύνδεσή του με το πεδίο των οικονομικών) και έχει φτάσει στο σημείο να θεωρείται σημαντικό στο πλαίσιο της κοινωνιολογίας. Συνοπτικά, αυτό το βιβλίο αφορά τις «μεγάλες ιδέες» στην ιστορία της κοινωνιολογίας, ιδέες που ασχολούνται με σημαντικά κοινωνικά ζητήματα και έχουν εκτεταμένο πεδίο εφαρμογής.

Πέρα από τους θεωρητικούς που ήδη αναφέραμε, το Δέκατο και το Ενδέκατο Κεφάλαιο είναι αφιερωμένα σε θεωρητικούς των οποίων οι ιδέες μόλις τώρα αρχίζουν να αναγνωρίζονται ως σημαντική συνεισφορά στην κοινωνιολογική θεωρία. Το Δέκατο Κεφάλαιο αποτελεί μια εισαγωγή σε ορισμένες γυναίκες θεωρητικούς –ειδικά στη Χάριετ Μαρτινό, στη Σάρлот Πέρκινς Γκίλμαν, στην Τζέιν Άνταμς, στην Ανν Τζούλια Κούπερ, στην Ίντα Γουέλς-Μπάρνερ, στη Μαριάν Βέμπερ και στην Μπέατρις Πότερ Γουέμπ. Το Ενδέκατο Κεφάλαιο καλύπτει τον Αφροαμερικανό κοινωνιολόγο Γ. Ε. Μπ. Ντι Μπουά. Είναι σαφές ότι αυτοί οι θεωρητικοί δεν ανακαλύπτονται μόλις τώρα στην κοινωνιολογία. Οι ιδέες που ανέπτυξαν άσκησαν σημαντική επιρροή κατά τη διάρκεια της ζωής τους. Ωστόσο, στην πορεία του 20ού αιώνα, η συνεισφορά τους περιθωριοποιήθηκε για λόγους φύλου και φυλής. Αυτές οι προσωπικότητες είναι σίγουρα κλασικοί θεωρητικοί που εργάστηκαν την ίδια χρονική περίοδο με τους λευκούς άνδρες θεωρητικούς που αναφέρθηκαν νωρίτερα. Οι θεωρίες τους έχουν κατά κύριο λόγο ευρύ φάσμα εφαρμογής και έχουν ασχοληθεί με ζητήματα μεγάλης σημασίας. Είτε υπήρξαν κοινωνιολόγοι είτε όχι, το έργο τους ήταν και εξακολουθεί να είναι σημαντικό στην κοινωνιολογία.

Πράγματι, παρά το γεγονός ότι η συνεισφορά τους παραβλεπόταν για πολλά χρόνια, κάποιοι από αυτούς τους στοχαστές θα μπορούσαν δικαίως να θεωρηθούν ιδρυτικές προσωπικότητες της επιστήμης. Την ίδια εποχή με τον Κοντ η Μαρτινό χρησιμοποιούσε τον όρο *κοινωνιολογία* και ανέπτυξε μια από τις πρώτες μεθόδους κοινωνιολογικής έρευνας. Ως εκ τούτου, η Patricia Lengermann και η Gillian Niebrugge λένε στο Δέκατο Κεφάλαιο ότι θα έπρεπε να περιγράφεται ως «μητέρα» της κοινωνιολογίας.

σικές (και σύγχρονες) θεωρίες δεν ανταποκρίνονται σε ένα ή περισσότερα από τα τυπικά συστατικά στοιχεία της θεωρίας, ωστόσο εξακολουθούν να γίνονται αντιληπτές ως θεωρίες από τους περισσότερους κοινωνιολόγους.

Επίσης, οι Earl Wright (2002) και Aldon Morris (2015) τονίζουν ότι ο Ντι Μπουά ίδρυσε το 1897 την πρώτη σχολή επιστημονικής κοινωνιολογίας στο Πανεπιστήμιο της Ατλάντα και επομένως θα έπρεπε να θεωρείται ιδρυτής της αμερικανικής κοινωνιολογίας, ένας τίτλος που ιστορικά αποδίδεται σε μέλη του διδακτικού προσωπικού του Πανεπιστημίου του Σικάγο. Οι θεωρητικοί αυτοί δεν μας εισάγουν απλώς σε ένα σύνολο «μεγάλων ιδεών», αλλά μας ωθούν να σκεφτούμε τα ευρύτερα ζητήματα γύρω από την επιστήμη και την κοινωνιολογία της γνώσης. Πώς φτάνουν κάποιοι θεωρητικοί να θεωρούνται μέλη ενός κοινωνιολογικού κανόνα;² Ποιες είναι οι κοινωνικές δυνάμεις που καθορίζουν ποιοι θεωρητικοί εντάσσονται και ποιοι αποκλείονται; Και πώς αλλάζουν με την πάροδο του χρόνου οι κανόνες και κατά συνέπεια οι θεμελιακές ιδέες;

Η παρουσίαση μιας ιστορίας των κοινωνιολογικών θεωριών αποτελεί σημαντικό εγχείρημα (S. P. Turner, 1998), αλλά, καθώς αφιερώνουμε μόνο τα δύο πρώτα κεφάλαια σε αυτό, δεν προσφέρουμε παρά ένα ιδιαίτερα επιλεκτικό ιστορικό περίγραμμα. Η ιδέα είναι να παρέχουμε στον αναγνώστη ένα περίγραμμα που θα τον βοηθήσει να τοποθετήσει σε ένα ευρύτερο πλαίσιο τις λεπτομερείς αναλύσεις των κλασικών θεωρητικών που θα ακολουθήσουν. Καθώς ο αναγνώστης συνεχίζει στα επόμενα κεφάλαια, μπορεί να ανατρέχει σε αυτά τα δύο πρώτα κεφάλαια γενικής επισκόπησης και να εντάσσει την παραγμάτευσή τους στο πλαίσιό τους. (Θα ήταν ιδιαίτερα χρήσιμο, ανά περιστάσεις, να ανατρέχει στα Σχεδιαγράμματα 1.1 και 2.1, τα οποία αποτελούν σχηματικές αναπαραστάσεις της ιστορίας που καλύπτεται από τα κεφάλαια αυτά.)

Δεν μπορούμε να ορίσουμε την ακριβή ημερομηνία γέννησης της κοινωνιολογικής θεωρίας. Οι άνθρωποι στοχάζονταν και ανέπτυσαν θεωρίες για την κοινωνική ζωή ήδη από τις αρχές της ιστορίας. Δεν θα γυρίσουμε, όμως, στους πρώιμους ιστορικούς χρόνους των Ελλήνων ή των Ρωμαίων· αλλά ούτε και στον Μεσαίωνα. Δεν θα γυρίσουμε ούτε ακόμα και στον 17ο αιώνα, παρά το γεγονός ότι ο Richard Olson (1993) ανάγει την κοινωνιολογική παράδοση στα μέσα του 1600 και στο έργο του James Harrington γύρω από τη σχέση μεταξύ οικονομίας και πολιτείας. Αυτό δεν συμβαίνει επειδή οι άνθρωποι εκείνων των εποχών δεν είχαν ιδέες που παρουσιάζουν συνάφεια με την κοινωνιολογία, αλλά επειδή η ανταμοιβή μας για αυτή την επένδυση στον χρόνο θα ήταν μικρή: Θα αφιερώναμε πολύ χρόνο για να συλλέξουμε πολύ λίγες ιδέες που να έχουν συνάφεια με τη σύγχρονη κοινωνιολογία. Σε κάθε περίπτωση, κανένας από τους στοχαστές που

2. Ο όρος *κανόνας* [*Canon*] αναφέρεται σε ένα σύνολο κειμένων ή ιδεών που ορίζουν μια επιστήμη.

ΣΧΕΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.1
Κοινωνιολογική θεωρία: Τα πρώτα χρόνια

Αιώ- νας	Κοινωνικές και πολιτικές δυνάμεις	Πνευματικές δυνάμεις	Γαλλία	Γερμανία	Ιταλία	Μεγάλη Βρετανία	ΗΠΑ
18ος	Ανάπτυξη της γαλλικής και αγγλικής αποικιοκρατίας Βιομηχανική Επανάσταση και ανάδυση του καπιταλισμού Αμερικανική Επανάσταση (1765-1783) Γαλλική Επανάσταση (1789-1799)	Διαφωτισμός και συντηρητική αντίδραση στον Διαφωτισμό Γερμανικός Ιδεολογικός Πολιτική Οικονομία	Μοντεσκιέ (1689-1755) Ρουσό (1712-1778) ντε Μυστρ (1753-1821) ντε Μπονάλ (1754-1840) Σεν Σιμόν (1760-1825)	Καντ (1724-1804) Χέγκελ (1770-1831)		Σμιθ (1723-1790) Ριχάρντο (1772-1823)	
19ος	Άνοδος του σοσιαλισμού Επαναστάσεις του 1848 (Σικελία, Γαλλία, Γερμα- νία, Ιταλία, Αυστριακή Αυτοκρατορία) Παρισινή Κομμούνα (1871) Υπόθεση Ντρέιφους (1894-1906)	Εξελικτική Θεωρία Ανάδυση των κοινωνικών επιστημών και της κοινωνιολογίας	Κοντ (1798-1857) Τοκβίλ (1805-1859) Ντιρχέμ (1858-1917)	Φόιερμπαχ (1804-1872) Μαρξ (1818-1883) Ντζίτσα (1833-1911) Νίτσε (1844-1900) Φρόντ (1856-1939) Ζίμελ (1858-1918) Μαξ Βέμπερ (1864-1920) Μαρίαν Βέμπερ (1870-1954)	Παρέτο (1848-1923)	Μαρτινό (1802-1876) Σπένσερ (1820-1903) Δαρβίνος (1809-1882)	Βέμπλεν (1857-1929) Γκίλμαν (1860-1935) Άνταμς (1860-1935) Κούπερ (1858-1964) Γουέλς-Μπάρνερ (1862-1931) Ντι Μπουά (1868-1963) Μιντ (1863-1931)
20ος	Άνοδος του φρενιτισμού Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος (1914-1918) Μοντέλο Τ του Χένρι Φορντ (1908)	Φεμινιστική θεωρία Αυτικός μαρξισμός Δομολει- τουργισμός		Λούκατς (1885-1971)	Γκράμσι (1902-1937)		Σουμπέτερ (1883-1950) Πάρσονς (1902-1979)

σχετίζονται με αυτές τις περιόδους δεν θεωρούσε τον εαυτό του κοινωνιολόγο, ενώ λίγοι από αυτούς θεωρούνται σήμερα κοινωνιολόγοι. (Για την ανάλυση μιας εξαίρεσης, βλ. το βιογραφικό σημείωμα του Ιμπν Καλντούν.) Μόλις τον 19ο αιώνα αρχίζουμε να συναντάμε στοχαστές που μπορούν σαφώς να προσδιοριστούν ως κοινωνιολόγοι, και αυτοί είναι οι κλασικοί θεωρητικοί της κοινωνιολογίας που θα μας απασχολήσουν (Camie, 1997· για μια συζήτηση γύρω από το τι καθιστά τη θεωρία κλασική, βλ. R. Collins, 1997b· Connell, 1997). Ξεκινάμε εξετάζοντας τις κυρίαρχες κοινωνικές και πνευματικές δυνάμεις που διαμόρφωσαν τις ιδέες τους.

Κοινωνικές δυνάμεις στην ανάπτυξη της κοινωνιολογικής θεωρίας

Όλα τα πεδία του πνευματικού βίου διαμορφώνονται κατά βάθος από το κοινωνικό τους περιβάλλον· και αυτό ισχύει ιδιαιτέρως για την κοινωνιολογία, η οποία δεν προκύπτει απλώς από το περιβάλλον, αλλά θεωρεί το ίδιο το κοινωνικό περιβάλλον το βασικό της αντικείμενο μελέτης. Θα εστιάσουμε εν συντομία σε ορισμένες από τις σημαντικότερες κοινωνικές συνθήκες του 19ου και των αρχών του 20ού αιώνα, συνθήκες που είχαν θεμελιώδη σημασία για την ανάπτυξη της κοινωνιολογίας. Παράλληλα, θα εκμεταλλευθούμε αυτή την ευκαιρία για να ξεκινήσουμε να παρουσιάζουμε τις κυριότερες προσωπικότητες της ιστορίας της κοινωνιολογικής θεωρίας.

Πολιτικές επαναστάσεις

Η μακρά σειρά πολιτικών επαναστάσεων που εγκαινίασε η Γαλλική Επανάσταση το 1789 και που συνεχίστηκε κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα υπήρξε ο αμεσότερος παράγοντας για την ανάπτυξη της θεωρητικής σκέψης στην κοινωνιολογία. Ο αντίκτυπος αυτών των επαναστάσεων σε πολλές κοινωνίες ήταν τεράστιος, ενώ προέκυψαν πολλές θετικές αλλαγές. Ωστόσο, αυτό που προσέλκυσε το ενδιαφέρον πολλών πρώτων θεωρητικών (ιδίως του Τοκβίλ) δεν ήταν οι θετικές συνέπειες, αλλά οι αρνητικές επιπτώσεις αυτών των αλλαγών. Αυτοί οι συγγραφείς ενοχλούνταν ιδιαίτερα από το χάος και την αναστάτωση που ακολούθησαν, ιδιαίτερα στη Γαλλία. Τους ένωνε η επιθυμία επαναφοράς της τάξης στην κοινωνία. Κάποιοι από τους πιο ακραίους στοχαστές της περιόδου επιθυμούσαν κυριολεκτικά την επιστροφή στις ειρηνικές ημέρες του Μεσαίωνα, οι οποίες χαρακτηρίζονταν από σχετική τάξη. Οι πιο βαθυστόχαστοι διανοητές κατανοούσαν ότι η κοινωνική αλλαγή είχε καταστήσει αδύνατη μια τέτοια επιστροφή. Ως εκ τούτου αναζήτησαν, αντιθέτως, νέες βάσεις κοινωνικής ευ-

ταξίας στις κοινωνίες που είχαν ανατραπεί από τις πολιτικές επαναστάσεις του 18ου και του 19ου αιώνα. Το ενδιαφέρον για το ζήτημα της κοινωνικής ευταξίας (socialorder)³ υπήρξε ένας από τους κυριότερους προβληματισμούς των κλασικών κοινωνιολόγων, και ιδιαίτερα του Κοντ, του Ντιρχέμ και του Πάρσονς.

Η Βιομηχανική Επανάσταση και η ανάδυση του καπιταλισμού

Ανάλογης σημασίας ρόλο με αυτόν της πολιτικής επανάστασης στη διαμόρφωση της κοινωνιολογικής θεωρίας διαδραμάτισε η Βιομηχανική Επανάσταση, που εξαπλώθηκε ραγδαία σε πολλές δυτικές κοινωνίες κυρίως στον 19ο και στις αρχές του 20ού αιώνα. Η Βιομηχανική Επανάσταση δεν αποτέλεσε μεμονωμένο γεγονός αλλά ένα σύνολο πολλών αλυσιδωτών εξελίξεων, το αποκορύφωμα των οποίων αποτέλεσε η μεταμόρφωση του δυτικού κόσμου από ένα κατά κύριο λόγο αγροτικό σύστημα σε ένα σχεδόν ολοκληρωτικά βιομηχανικό οικονομικό σύστημα. Πλήθος ανθρώπων εγκατέλειψε τα αγροκτήματα και την αγροτική εργασία προς όφελος των βιομηχανικών επαγγελμάτων που πρόσφεραν τα εκκολαπτόμενα εργοστάσια. Τα ίδια τα εργοστάσια μεταμορφώθηκαν από μια μακρά σειρά τεχνολογικών βελτιώσεων. Εμφανίστηκαν μεγάλες οικονομικές γραφειοκρατίες προκειμένου να παρέχουν τις πολλές υπηρεσίες που απαιτούσαν η βιομηχανία και το αναδυόμενο καπιταλιστικό οικονομικό σύστημα. Το ιδεώδες αυτής της οικονομίας ήταν η ελεύθερη αγορά, εντός της οποίας θα μπορούσαν να ανταλλάσσονται τα πολλά προϊόντα ενός συστήματος που βασιζόταν στην ύπαρξη βιομηχανιών. Μέσα στο συγκεκριμένο σύστημα μια μικρή μερίδα ανθρώπων αποκόμιζε μεγάλα οφέλη, ενώ η πλειονότητα εργαζόταν πολλές ώρες με χαμηλό μισθό. Αυτό επέφερε αντίδραση ενάντια στο βιομηχανικό σύστημα και γενικότερα στον καπιταλισμό, η οποία οδήγησε στο εργατικό κίνημα και σε διάφορα ευρύτερα ριζοσπαστικά κινήματα που είχαν στόχο την ανατροπή του καπιταλιστικού συστήματος.

Η Βιομηχανική Επανάσταση, ο καπιταλισμός και η αντίδραση εναντίον τους πυροδότησαν τεράστια αναταραχή στη δυτική κοινωνία, η οποία επη-

3. Socialorder: Ο όρος μεταφράζεται στα ελληνικά ως «κοινωνική ευταξία», «κοινωνική τάξη πραγμάτων» ή ως «καθεστηκυία τάξη πραγμάτων», αναλόγως την έμφαση που θέλει να δώσει ο ή η συγγραφέας. Σε γενικές γραμμές, η κοινωνική τάξη πραγμάτων σημαίνει ότι παρά τη μεγάλη διαφοροποίηση που παρατηρείται σε μια κοινωνία, αυτή καταφέρνει να διατηρήσει μια ισορροπία. Η ισορροπία αυτή φαίνεται από την τάξη που επικρατεί (σε αντίθεση με την αταξία). Το ερώτημα τι διαμορφώνει ή τι επηρεάζει την κοινωνική τάξη πραγμάτων συνεχίζει να αποτελεί πεδίο μελέτης και θεωρητικοποίησης στις κοινωνικές επιστήμες γενικά και στην κοινωνιολογία ειδικά. (Σ.τ.Ε.)

ΑΜΠΝΤΕΛ ΡΑΧΜΑΝ ΙΜΠΝ ΚΑΛΝΤΟΥΝ ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Υπάρχει μια τάση η κοινωνιολογία να θεωρείται αποκλειστικά ένα σχετικά σύγχρονο, δυτικό φαινόμενο. Στην πραγματικότητα, ωστόσο, υπήρξαν στοχαστές που ανέπτυξαν κοινωνιολογικές ιδέες και θεωρίες πολύ πριν και σε άλλα μέρη του κόσμου. Ένα παράδειγμα είναι ο Αμπντέλ Ραχμάν Ιμπν Καλντούν.

Ο Ιμπν Καλντούν γεννήθηκε στην Τύνιδα της Βορείου Αφρικής στις 27 Μαΐου 1332 (Alatas, 2011, 2014· Faghirzadeh, 1982). Ήταν γόνος μορφωμένης οικογένειας και εκπαιδεύτηκε στο Κοράνι (το ιερό βιβλίο των μουσουλμάνων), στα μαθηματικά και στην ιστορία. Κατά τη διάρκεια της ζωής του υπηρέτησε διάφορους σουλτάνους στην Τύνιδα, στο Μαρόκο, στην Ισπανία και στην Αλγερία ως πρέσβης, αρχιθαλαμηπόλος και μέλος του συμβουλίου των λογίων. Φυλακίστηκε επίσης για δύο χρόνια στο Μαρόκο εξαιτίας της πεποίθησής του ότι οι άρχοντες του κράτους δεν ήταν θεϊκοί ηγέτες. Έπειτα από περίπου δύο δεκαετίες πολιτικής δραστηριότητας ο Ιμπν Καλντούν επέστρεψε στη Βόρειο Αφρική, όπου επιδόθηκε σε πενταετή περίοδο έντονης μελέτης και συγγραφής. Τα έργα που παράγαγε στη διάρκεια αυτής της περιόδου εκτόξευσαν τη φήμη του και του χάρισαν μια θέση λέκτορα στο κέντρο της ισλαμικής μελέτης, το Πανεπιστήμιο του Τεμένους Al-Azhar στο Κάιρο. Στις πολυπληθείς διαλέξεις του πάνω στην κοινωνία και στην κοινωνιολογία ο Ιμπν Καλντούν υπογράμμιζε τη σημασία της σύνδεσης κοινωνιολογικής σκέψης και ιστορικής παρατήρησης.

Μέχρι τον θάνατό του στα 1406 ο Ιμπν Καλντούν είχε συγγράψει ένα σώμα χειμένων που περιλάμβανε πολλές κοινές ιδέες με τη σύγχρονη κοινωνιολογία. Όπως περιγράφεται στα Προλεγόμενά του (*Muqaddimah*),* ο Ιμπν Καλντούν εστίαζε στην επιστημονική μελέτη της κοινωνίας, στην εμπειρική έρευνα και στην αναζήτηση των αιτίων των κοινωνικών φαινομένων. Αφιέρωνε μεγάλη προσοχή σε διάφορους κοινωνικούς θεσμούς (για παράδειγμα, στην πολιτική ή στην οικονομία) και στις αλληλοδιασυνδέσεις μεταξύ τους. Τον ενδιέφερε επίσης η σύγκριση πρωτόγονων και σύγχρονων κοινωνιών.

Ένα συγκεκριμένο ζήτημα που μελέτησε ο Ιμπν Καλντούν ήταν ο σχηματισμός του κράτους. Υποστήριζε ότι «η άνοδος και η πτώση των βορειοαφρικανικών κρατών οφείλεται στις θεμελιώδεις διαφορές της κοινωνικής οργάνωσης ανάμεσα στις νομαδικές-κτηνοτροφικές και στις αγροτικές κοινωνίες, που είχαν μόνιμη διαμονή» (Alatas, 2011:15). Με βάση την έννοια του *‘asabiyyah* (κοινωνικής συνοχής), ο Ιμπν Καλντούν ανέπτυξε μια κυκλική θεωρία σχηματισμού

* Σε μετάφραση στην ελληνική: Δημοσθένης Κούρτοβικ, Εκδόσεις Κάλβος 1980. (Σ.τ.μ.)

ΑΜΠΝΤΕΛ ΡΑΧΜΑΝ ΙΜΠΝ ΚΑΛΝΤΟΥΝ (ΣΥΝΕΧΕΙΑ)

του κράτους. Ο όρος *‘asabiyyah* αναφέρεται στο αίσθημα αλληλεγγύνης και κοινωνικής συνοχής μιας ομάδας. Προκύπτει όταν τα άτομα μοιράζονται μια κοινή επίγνωση της καταγωγής τους. Οι νομαδικές ομάδες είχαν υψηλότερο επίπεδο *‘asabiyyah* και, κατά συνέπεια, «ήταν σε θέση να νικήσουν τους λαούς με μόνιμη διαμονή στις αστικές περιοχές και να εγκαθιδρύσουν τις δικές τους δυναστείες» (15). Ωστόσο, από τη στιγμή που μια νομαδική ομάδα ολοκλήρωνε την εγκατάστασή της σε μια περιοχή η *‘asabiyyah* της μειωνόταν και γινόταν ευάλωτη σε «επίθεση από κάποια άλλη ομάδα νομάδων με ανώτερη *‘asabiyyah*» (15). Υπάρχουν ενδιαφέρουσες ομοιότητες και διαφορές ανάμεσα στις ιδέες του Ιμπν Καλντούν και σε μεταγενέστερες κοινωνιολογικές θεωρίες. Από τη μια, η *‘asabiyyah* του Ιμπν Καλντούν προηγείται της έννοιας της κοινωνικής συνοχής στο έργο θεωρητικών όπως ο Εμίλ Ντιρκέμ, τετρακόσια χρόνια αργότερα. Από την άλλη, η περιγραφή του ιστορικού κύκλου έρχεται σε έντονη αντίθεση με την υπόθεση και την έμφαση πολλών κλασικών θεωρητικών στη γραμμική και προοδευτική κοινωνική εξέλιξη.

Ο Ιμπν Καλντούν δεν άσκησε σημαντική επίδραση στην κλασική κοινωνιολογία, αλλά, καθώς οι μελετητές γενικότερα και όσοι ειδικεύονται στο ισλάμ ειδικότερα ανακαλύπτουν εκ νέου το έργο του, ενδέχεται τελικά να θεωρηθεί ότι η ιστορική του σημασία είναι μεγαλύτερη.

ρέασε έντονα τους κοινωνιολόγους. Πέντε βασικές μορφές της πρώιμης ιστορίας της κοινωνιολογικής θεωρίας –οι Καρλ Μαξ, Μαξ Βέμπερ, Εμίλ Ντιρκέμ, Γκέοργκ Ζίμελ και Θορστάιν Βέμπλεν– είχαν ως κύριο αντικείμενό τους, όπως και πολλοί άλλοι στοχαστές, αυτές τις αλλαγές και τα προβλήματα που προέκυψαν για την κοινωνία συνολικά. Αφιέρωσαν τη ζωή τους στη μελέτη αυτών των προβλημάτων και σε πολλές περιπτώσεις επιχείρησαν να αναπτύξουν προγράμματα που θα μπορούσαν να βοηθήσουν στην επίλυσή τους.

Αποικιοκρατία

Μια από τις βασικές δυνάμεις στην ανάπτυξη των σύγχρονων καπιταλιστικών κοινωνιών ήταν η αποικιοκρατία, η οποία «αναφέρεται στον άμεσο πολιτικό έλεγχο μιας κοινωνίας και των ανθρώπων της από ένα ξένο κυβερνών κράτος» (Go, 2007:602). Σε ορισμένες περιπτώσεις η αποικιοκρατία οδήγησε σε «αποικισμό», όπου ένα ξένο έθνος εγκαθιστά μόνιμους εποίκους σε μια αποικιακή του ιδιοκτησία (σελ. 602). Παράδειγμα αποτε-

λούν οι αποικίες της Βορείου Αμερικής, οι οποίες εξελίχθηκαν στα έθνη των Ηνωμένων Πολιτειών και του Καναδά. Η αποικιοκρατία αναδύθηκε κατά τον 15ο αιώνα, όταν η Πορτογαλία ίδρυσε εμπορικές αποικίες στην Ασία και η Ισπανία λεηλάτησε άγρια τη Νότια Αμερική. Ακολούθησε μια περίοδος αποικιακής επέκτασης, πρώτα από την Ολλανδία τον 17ο αιώνα και στη συνέχεια από τη Γαλλία και την Αγγλία τον 18ο και τον 19ο αιώνα (MacQueen, 2007).

Πέρα από το γεγονός ότι αποτελούσε μια πολιτική σχέση, η αποικιοκρατία είχε επίσης οικονομικές, κοινωνικές και πολιτισμικές πτυχές (Go, 2007). Οι αποικίες ήταν πηγή πλούτου για τα ευρωπαϊκά έθνη. Στο Κεφάλαιο ο Καρλ Μαρξ υποστήριξε ότι η ανάπτυξη του καπιταλισμού τροφοδοτούνταν από την «πρωτογενή συσσώρευση» χρυσού και αργύρου στις αποικίες (1867/1967:351). Επιπλέον, καθώς η Βιομηχανική Επανάσταση εξελίχθηκε περισσότερο, οι αποικίες έγιναν σταθερές πηγές πρώτων υλών όπως το βαμβάκι που χρησιμοποιούνταν στην υφαντουργία. Αυτές οι πρώτες ύλες καλλιεργούνταν σε φυτείες από Αφρικανούς σκλάβους, οι οποίοι είχαν μεταφερθεί στην Καραϊβική και στη Βόρεια Αμερική για να υποστηρίξουν την αποικιακή ανάπτυξη. Η αποικιοκρατία διαμόρφωσε επίσης την ευρωπαϊκή ταυτότητα. Ο σύγχρονος ρατσισμός αναπτύχθηκε καθώς τα ευρωπαϊκά έθνη επιχειρούσαν να νομιμοποιήσουν την κυριαρχία τους πάνω σε Αφρικανικούς και ιθαγενείς λαούς. Επιστημονικές θεωρίες όπως ο κοινωνικός δαρβινισμός πρότειναν ιεραρχίες φυλετικής ανωτερότητας, και οι Ευρωπαίοι συνέκριναν τις «πολιτισμένες» κοινωνίες τους με τις αποκαλούμενες «απολίτιστες, πρωτόγονες και βάρβαρες» κοινωνίες των λαών που είχαν αποικίσει.

Παρά το γεγονός ότι η αποικιοκρατία και οι ιδέες που διαμορφώθηκαν από αυτή αποτέλεσαν ένα συχνά παραγνωρισμένο υπόβαθρο για την ανάπτυξη της κοινωνιολογικής θεωρίας (βλ. Steinmetz [2013] και Connell [2007] για λεπτομερείς αναλύσεις και R. Collins [1997b] για μια αποκλίνουσα άποψη) λίγοι από τους θεωρητικούς με τους οποίους ασχολείται αυτό το βιβλίο πραγματεύονται σοβαρά την αποικιοκρατία. Υπάρχουν βέβαια εξαιρέσεις. Οι πρώτοι θεωρητικοί που καλύπτονται από το κείμενο (Τοκβίλ, Κοντ, Σπένσερ και Μαρτινό) έγραψαν για την αποικιοκρατία. Τόσο ο Τοκβίλ όσο και η Μαρτινό ταξίδεψαν πολύ: στην Αμερική (Τοκβίλ, Μαρτινό), στην Αλγερία (Τοκβίλ) και στην Ινδία (Μαρτινό). Αμφότεροι κατέκριναν έντονα τη μεταχείριση σκλάβων και ιθαγενών στην Αμερική, αν και ο Τοκβίλ, αντιφάσκοντας, υπήρξε ισχυρός υποστηρικτής της γαλλικής αποικιοκρατίας στην Αλγερία. Κύριος επικριτής της αποικιοκρατίας ήταν ο Σπένσερ. Παρά το γεγονός ότι θεωρούσε τους αποικιοκρατούμενους λαούς «κατώτερες φυλές» εναντιώθηκε στον μιλιταρισμό και στη βία της

αποικιακής κατάκτησης (Connell, 2007:17· Francis, 2011). Ο Μαρξ, όπως σημειώθηκε, περιέγραψε τον ρόλο που διαδραμάτιζαν οι αποικίες στην πρωτογενή συσσώρευση κεφαλαίου. Αν και δεν ασχολήθηκε άμεσα με την αποικιοκρατία, ο Ντιρκέμ συνέκρινε τακτικά τη σύγχρονη δυτική κοινωνία με τις μη δυτικές, «πρωτόγονες» κοινωνίες που περιέγραφαν οι ανθρωπολόγοι της εποχής. Ο Βέμπερ έγραψε εκτενώς για τον ιμπεριαλισμό και υποστήριζε τον γερμανικό ιμπεριαλισμό, ωστόσο, όπως παρατήρησε ο George Steinmetz (2013), δεν σχολίασε ιδιαίτερα την αποικιοκρατία. Ως προέκταση της κριτικής του πάνω στις φυλετικές σχέσεις στην Αμερική ο Ντι Μπουά ασχολήθηκε έντονα και επέκρινε τη σχέση μεταξύ αποικιοκρατίας, καπιταλισμού και φυλής.

Η άνοδος του σοσιαλισμού

Ένα σύνολο αλλαγών με στόχο την αντιμετώπιση των υπερβολών του βιομηχανικού συστήματος και του καπιταλισμού μπορεί να συμπεριληφθεί υπό τον τίτλο «σοσιαλισμός» (Beilharz, 2005d). Παρά το γεγονός ότι κάποιοι κοινωνιολόγοι θεωρούσαν τον σοσιαλισμό πιθανή λύση των βιομηχανικών προβλημάτων, οι περισσότεροι ήταν προσωπικά και πνευματικά αντίθετοι. Από τη μια πλευρά, ο Καρλ Μαρξ υπήρξε ενεργός υποστηρικτής της ανατροπής του καπιταλιστικού συστήματος και της αντικατάστασής του από ένα σοσιαλιστικό σύστημα. Αν και ο Μαρξ δεν ανέπτυξε μια καθαυτή θεωρία περί του σοσιαλισμού, αφιέρωσε πολύ χρόνο επικρίνοντας διάφορες πτυχές της καπιταλιστικής κοινωνίας. Επιπλέον, επιδιόταν σε ποικίλες πολιτικές δραστηριότητες, οι οποίες ήλπιζε ότι θα μπορούσαν να βοηθήσουν στην ανάδυση σοσιαλιστικών κοινωνιών.

Ωστόσο, ο Μαρξ δεν ήταν τυπικό παράδειγμα των πρώιμων χρόνων της κοινωνιολογικής θεωρίας. Οι περισσότεροι πρώιμοι θεωρητικοί, όπως ο Βέμπερ και ο Ντιρκέμ, αντιτίθεντο στον σοσιαλισμό (τουλάχιστον στη μορφή με την οποία τον οραματιζόταν ο Μαρξ). Αναγνώριζαν βέβαια τα προβλήματα εντός της καπιταλιστικής κοινωνίας, αναζητούσαν όμως κοινωνική μεταρρύθμιση μέσα στον καπιταλισμό και όχι την κοινωνική επανάσταση που υποστήριζε ο Μαρξ. Φοβούνταν τον σοσιαλισμό (όπως και ο Τοκβίλ) περισσότερο από ό,τι τον καπιταλισμό. Αυτός ο φόβος έπαιξε σαφώς μεγαλύτερο ρόλο στη διαμόρφωση της κοινωνιολογικής θεωρίας από όσο η στήριξη του Μαρξ για τη σοσιαλιστική εναλλακτική στον καπιταλισμό. Στην πραγματικότητα, όπως θα δούμε, η κοινωνιολογική θεωρία σε πολλές περιπτώσεις αναπτύχθηκε ως αντίδραση *ενάντια* στη μαρξική και γενικότερα στη σοσιαλιστική θεωρία.

Φεμινισμός

Από μια άποψη, υπήρχε πάντα μια φεμινιστική προοπτική. Οπουδήποτε και οποτεδήποτε οι γυναίκες είναι υπόδουλες –και βρίσκονται σε καθεστώς υποδούλωσης σχεδόν σε όλο τον κόσμο και καθ' όλη τη διάρκεια της ιστορίας– αναγνωρίζουν την κατάστασή τους και διαμαρτύρονται για αυτή με κάποιον τρόπο (G. Lerner, 1993). Αν και οι απαρχές μπορούν να αναχθούν στη δεκαετία του 1630, οι κορυφώσεις της φεμινιστικής δραστηριότητας και συγγραφής συνόδευσαν τις απελευθερωτικές στιγμές της σύγχρονης δυτικής ιστορίας: μια πρώτη έκρηξη παραγωγικότητας τις δεκαετίες του 1780 και του 1790, μαζί με τις συζητήσεις γύρω από την Αμερικανική και τη Γαλλική Επανάσταση· μια σαφώς περισσότερο οργανωμένη και εστιασμένη προσπάθεια τη δεκαετία του 1850, μέρος της κινητοποίησης ενάντια στη δουλεία και υπέρ των πολιτικών δικαιωμάτων για τη μεσαία τάξη· και η μαζική κινητοποίηση με στόχο το εκλογικό δικαίωμα για τις γυναίκες και νομοθεσία για βιομηχανική και αστική μεταρρύθμιση στις αρχές του 20ού αιώνα, ειδικά κατά την Προοδευτική Περίοδο στις Ηνωμένες Πολιτείες.

Όλα αυτά είχαν αντίκτυπο στην εξέλιξη της κοινωνιολογίας, ιδίως στο έργο μερικών γυναικών που εντάσσονταν στο πεδίο ή σχετίζονταν με αυτό – Χάριετ Μαρτινό (Vetter, 2008), Σάρλοτ Πέρκινς Γκίλμαν, Τζέιν Άνταμς, Φλόρενς Κέλεϊ, Άννα Τζούλια Κούπερ, Ίντα Γουελς-Μπάρνετ, Μαριάν Βέμπερ, Μπεατρίς Πότερ Γουέμπ, για να αναφέρουμε μόνο μερικές. Ωστόσο, με την πάροδο του χρόνου, το έργο τους εκτοπίστηκε στο περιθώριο του επαγγέλματος. Οι άνδρες που οργάνωναν την κοινωνιολογία ως επαγγελματική βάση εξουσίας οικειοποιήθηκαν το έργο τους, μείωσαν τη σημασία του ή το διέγραψαν από το δημόσιο αρχείο της κοινωνιολογίας. Οι φεμινιστικές ανησυχίες διείσδυσαν στην κοινωνιολογία μόνο στο περιθώριο, μέσα από το έργο περιθωριακών ανδρών θεωρητικών ή των γυναικών θεωρητικών, που περιθωριοποιούνταν όλο και περισσότερο. Οι άνδρες που ανέλαβαν την κεντρική θέση στο επάγγελμα –από τον Σπένσερ μέχρι τον Βέμπερ και τον Ντιρκέμ– είχαν κατά κύριο λόγο συντηρητικές αντιδράσεις απέναντι στα φεμινιστικά επιχειρήματα που ανέκυπταν γύρω τους, μετατρέποντας το ζήτημα του φύλου σε ασήμαντο θέμα στο οποίο αποκρίνονταν συμβατικά και όχι επικριτικά, στο πλαίσιο αυτού που οι ίδιοι ονόμαζαν κοινωνιολογία και το προωθούσαν δημόσια. Εξακολουθούσαν να αποκρίνονται με αυτόν τον τρόπο παρά το γεγονός ότι οι γυναίκες παρήγαγαν σημαντικό έργο στην κοινωνιολογική θεωρία. Η ιστορία αυτής της πολιτικής φύλου στο επάγγελμα, που αποτελεί επίσης μέρος της ιστορίας της ανδρικής απάντησης απέναντι στα φεμινιστικά αιτήματα, γράφεται

μόλις τώρα (π.χ., βλ. Deegan, 1988· Fitzpatrick, 1990· Gordon, 1994· Lengermann & Niebrugge-Brantley, 1998· R. Rosenberg, 1982).

Αστικοποίηση

Μία από τις συνέπειες της Βιομηχανικής Επανάστασης ήταν μεγάλο πλήθος ανθρώπων να ξεριζωθεί από τις αγροτικές περιοχές κατά τον 19ο και τον 20ό αιώνα και να μετακινηθεί σε αστικά περιβάλλοντα. Αυτή η μαζική μετανάστευση σε μεγάλο βαθμό οφειλόταν στα επαγγέλματα που δημιουργήσε το βιομηχανικό σύστημα στις αστικές περιοχές. Προκάλεσε ωστόσο μεγάλες δυσκολίες στους ανθρώπους που έπρεπε να προσαρμοστούν στην αστική ζωή. Η επέκταση των πόλεων γέννησε έναν φαινομενικά ατελείωτο κατάλογο προβλημάτων, όπως ο υπερπληθυσμός, η ρύπανση, ο θόρυβος και το κυκλοφοριακό. Η φύση της αστικής ζωής και τα προβλήματά της προσέλκυσαν το ενδιαφέρον πολλών πρώιμων κοινωνιολόγων, ιδίως του Μαξ Βέμπερ και του Γκέοργκ Ζίμελ. Μάλιστα, η πρώτη σημαντική αμερικανική σχολή κοινωνιολογίας, η Σχολή του Σικάγο, χαρακτηριζόταν σε μεγάλο βαθμό από το ενδιαφέρον της για την πόλη και από την πρόθεσή της να χρησιμοποιήσει το Σικάγο ως εργαστήριο για τη μελέτη της αστικοποίησης και των προβλημάτων που πηγάζαν από αυτή.

Θρησκευτική αλλαγή

Οι κοινωνικές αλλαγές που επέφεραν οι πολιτικές επαναστάσεις, η Βιομηχανική Επανάσταση και η αστικοποίηση είχαν βαθύ αντίκτυπο στη θρησκευτικότητα. Πολλοί πρώτοι κοινωνιολόγοι προέρχονταν από θρησκευόμενο περιβάλλον και συμμετείχαν ενεργά, σε πολλές περιπτώσεις και προσωπικά, στη θρησκεία (Hinkle & Hinkle, 1954). Έφεραν στην κοινωνιολογία τους ίδιους στόχους που έθεταν και στη θρησκευτική τους ζωή: Επιθυμούσαν να βελτιώσουν τη ζωή των ανθρώπων (Vidich & Lyman, 1985). Για ορισμένους (όπως ο Κοντ), η κοινωνιολογία είχε μεταμορφωθεί σε θρησκεία. Για άλλους, οι κοινωνιολογικές τους θεωρίες έφεραν ένα ξεκάθαρο θρησκευτικό αποτύπωμα. Ο Ντιρκέμ έγραψε ένα από τα κύρια έργα του για τη θρησκεία. Η ηθική δεν διαδραμάτισε κεντρικό ρόλο μόνο στην κοινωνιολογία του Ντιρκέμ αλλά και στο έργο του Τάλκοτ Πάρσονς. Μεγάλο μέρος του έργου του Βέμπερ ήταν επίσης αφιερωμένο στις θρησκείες του κόσμου. Ο Μαρξ είχε κι αυτός κάποιο ενδιαφέρον για τη θρησκευτικότητα, αν και ο προσανατολισμός του ήταν σαφώς περισσότερο επικριτικός. Ο Σπένσερ πραγματεύθηκε τη θρησκεία (τους «εκκλησιαστικούς θεσμούς») ως ένα σημαντικό συστατικό στοιχείο της κοινωνίας.

Η ανάπτυξη της επιστήμης

Καθώς αναπτυσσόταν η κοινωνιολογική θεωρία, αυξανόταν η έμφαση στην επιστήμη, τόσο στα κολέγια και στα πανεπιστήμια όσο και στην κοινωνία συνολικά. Τα τεχνολογικά προϊόντα της επιστήμης διείσδυαν σε κάθε τομέα της ζωής και η επιστήμη είχε αρχίσει να αποκτά τεράστιο κύρος. Όσοι σχετίζονταν με τις πιο επιτυχημένες επιστήμες (φυσική, βιολογία και χημεία) επιβραβεύονταν με τιμητική θέση στην κοινωνία. Οι κοινωνιολόγοι (ειδικά οι Κοντ, Ντιρκέμ, Σπένσερ, Μιντ και Σουτς) ενδιαφέρονταν ήδη από την αρχή για την επιστήμη, και πολλοί ήθελαν να διαμορφώσουν την κοινωνιολογία στη βάση των επιτυχημένων επιστημών της βιολογίας και της φυσικής. Ωστόσο, σύντομα αναπτύχθηκε μια φιλονικία ανάμεσα σε εκείνους που αποδέχονταν ολοκληρωτικά το επιστημονικό μοντέλο και σε όσους (όπως ο Βέμπερ) πίστευαν ότι τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της κοινωνικής ζωής καθιστούσαν την ολοκληρωτική υιοθέτηση ενός επιστημονικού μοντέλου δύσκολη και αστόχαστη (Lepenies, 1988). Το ζήτημα της σχέσης ανάμεσα στην κοινωνιολογία και στην επιστήμη εξακολουθεί να βρίσκεται υπό συζήτηση μέχρι σήμερα, παρά το γεγονός ότι μια ματιά στα σημαντικότερα περιοδικά του πεδίου, τουλάχιστον στις Ηνωμένες Πολιτείες, αποδεικνύει την επικράτηση όσων είναι υπέρ της κοινωνιολογίας ως επιστήμης.

Πνευματικές δυνάμεις και η ανάδυση της κοινωνιολογικής θεωρίας

Παρ' όλη τη σημασία των κοινωνικών παραγόντων, το παρόν κεφάλαιο εστιάζει κυρίως στις πνευματικές δυνάμεις που διαδραμάτισαν καταλυτικό ρόλο στη διαμόρφωση της κοινωνιολογικής θεωρίας. Στον πραγματικό κόσμο βέβαια, οι πνευματικοί παράγοντες δεν μπορούν να διαχωριστούν από τις κοινωνικές δυνάμεις. Για παράδειγμα, στην πραγμάτευση του Διαφωτισμού που ακολουθεί θα δούμε ότι το κίνημα ήταν στενά συνδεδεμένο με τις κοινωνικές αλλαγές που αναλύθηκαν νωρίτερα στο κεφάλαιο, ενώ σε πολλές περιπτώσεις διαμόρφωσε τη διανοητική τους βάση.

Οι πολλές πνευματικές δυνάμεις που επέδρασαν στην ανάπτυξη των κοινωνιολογικών θεωριών αναλύονται στο εθνικό πλαίσιο όπου έγινε περισσότερο αισθητή η επίδρασή τους (D. Levine, 1995b· Rundell, 2001). Αρχίζουμε από τον Διαφωτισμό και τον αντίκτυπό του στην ανάπτυξη της κοινωνιολογικής θεωρίας στη Γαλλία.

Ο Διαφωτισμός

Σύμφωνα με την άποψη πολλών παρατηρητών, ο Διαφωτισμός συνιστά μια καθοριστικής σημασίας εξέλιξη για τη μετέπειτα πορεία της κοινωνιολογίας (Hawthorn, 1976· Hughes, Martin & Sharrock, 1995· Nisbet, 1967· Zeitlin, 1996). Ο Διαφωτισμός υπήρξε περίοδος αξιοσημείωτης πνευματικής ανάπτυξης και αλλαγής στη φιλοσοφική σκέψη.⁴ Αρκετές ιδέες και πεποιθήσεις που βρίσκονταν σε ισχύ για πολύ καιρό –πολλές από αυτές σχετίζονταν με την κοινωνική ζωή– ανατράπηκαν και αντικαταστάθηκαν κατά τον Διαφωτισμό. Οι πιο επιφανείς στοχαστές που συνδέθηκαν με τον Διαφωτισμό ήταν οι Γάλλοι φιλόσοφοι Σαρλ Μοντεσκιέ (1689-1755) και Ζαν-Ζακ Ρουσό (1712-1778) (B. Singer, 2005a, 2005b). Η επιρροή που άσκησε ο Διαφωτισμός στην κοινωνιολογική θεωρία ήταν ωστόσο περισσότερο έμμεση και αρνητική παρά άμεση και θετική. Όπως το έθεσε ο Irving Zeitlin, «η πρώιμη κοινωνιολογία αναπτύχθηκε ως αντίδραση στον Διαφωτισμό» (1996:10).

Οι στοχαστές που σχετίστηκαν με τον Διαφωτισμό ήταν επηρεασμένοι κυρίως από δύο ρεύματα της διανόησης – τη φιλοσοφία του 17ου αιώνα και την επιστήμη.

Η φιλοσοφία του 17ου αιώνα συνδεόταν με το έργο στοχαστών όπως ο Ρενέ Ντεκάρτ (Καρτέσιος), ο Τόμας Χομπς και ο Τζον Λοκ. Η φιλοσοφία αυτή έδινε έμφαση στη δημιουργία μεγάλων, γενικών και ιδιαίτερα αφηρημένων συστημάτων ιδεών, τα οποία είχαν νόημα από ορθολογική άποψη. Οι μεταγενέστεροι στοχαστές που συνδέθηκαν με τον Διαφωτισμό δεν απέρριπταν την ιδέα ότι τα συστήματα ιδεών έπρεπε να είναι γενικής εστίασης και να συμμορφώνονται με τη λογική, αλλά προσπαθούσαν να αντλήσουν τις ιδέες τους κυρίως από τον πραγματικό κόσμο και να τις ελέγξουν εκεί για επαλήθευση. Με άλλα λόγια, επιθυμούσαν να συνδυάσουν την εμπειρική έρευνα με τον ορθολογισμό (Seidman, 1983:36-37). Το μοντέλο για αυτή την ιδέα ήταν η επιστήμη, ιδίως η νευτώνεια φυσική. Σε αυτό το σημείο παρατηρούμε την αρχή της εφαρμογής της επιστημονικής μεθόδου σε κοινωνικά ζητήματα. Οι στοχαστές του Διαφωτισμού δεν επιθυμούσαν απλώς οι ιδέες τους να αντλούνται, τουλάχισ-

4. Αυτή η ενότητα βασίζεται στο έργο του Irving Zeitlin (1996). Αν και η ανάλυση του Zeitlin παρουσιάζεται εδώ λόγω της συνεκτικότητάς της, παρουσιάζει κάποιους περιορισμούς: Υπάρχουν καλύτερες αναλύσεις του Διαφωτισμού, υπάρχουν πολλοί άλλοι παράγοντες που επηρέασαν την ανάπτυξη της κοινωνιολογίας, ενώ ο Zeitlin τείνει να υπερασπίζεται τη θέση του με υπερβάλλοντα ζήλο σε ορισμένα σημεία (για παράδειγμα, σε σχέση με την επίδραση του Μαρξ). Συνολικά όμως ο Zeitlin μας παρέχει ένα χρήσιμο σημείο εκκίνησης, δεδομένων των στόχων μας σε αυτό το κεφάλαιο.

στον εν μέρει, από τον πραγματικό κόσμο, αλλά και να παρουσιάζουν χρησιμότητα για τον κοινωνικό κόσμο, ειδικά στον τομέα της κριτικής ανάλυσης αυτού του κόσμου.

Συνολικά, ο Διαφωτισμός χαρακτηριζόταν από την πεποίθηση ότι οι άνθρωποι ήταν σε θέση να κατανοήσουν και να ελέγξουν το σύμπαν μέσω της λογικής και της εμπειρικής έρευνας. Υπήρχε η άποψη ότι, από τη στιγμή που ο φυσικός κόσμος κυβερνάται από νόμους της φύσης, είναι πιθανό να συμβαίνει το ίδιο και στον κοινωνικό κόσμο. Επομένως, επαφίεται στον φιλόσοφο να ανακαλύψει αυτούς τους κοινωνικούς νόμους, με εργαλεία τη λογική και την έρευνα. Αφού θα κατανοούσαν τον τρόπο λειτουργίας του κοινωνικού κόσμου, οι στοχαστές του Διαφωτισμού έθεταν και έναν πρακτικό στόχο – τη δημιουργία ενός «καλύτερου», πιο ορθολογικού κόσμου.

Με έμφαση στον ορθολογισμό, οι φιλόσοφοι του Διαφωτισμού είχαν την προδιάθεση να απορρίψουν τις πεποιθήσεις της παραδοσιακής εξουσίας. Όταν αυτοί οι στοχαστές εξέταζαν τις παραδοσιακές αξίες και τους παραδοσιακούς θεσμούς, συχνά τα έκριναν παράλογα – θεωρούσαν δηλαδή ότι αντιτίθενται στην ανθρώπινη φύση και παρεμποδίζουν την ανθρώπινη ανάπτυξη και πρόοδο. Η αποστολή των πρακτικής και μεταρρυθμιστικής τάσης φιλοσόφων του Διαφωτισμού ήταν η υπέρβαση αυτών των παράλογων συστημάτων. Οι θεωρητικοί που επηρεάστηκαν αμεσότερα και θετικότερα από τον Διαφωτισμό ήταν ο Αλεξίς ντε Τοκβίλ και ο Καρλ Μαρξ, αν και ο τελευταίος διαμόρφωσε τις πρώιμες θεωρητικές του ιδέες στη Γερμανία.

Η συντηρητική αντίδραση στον Διαφωτισμό

Με μια πρώτη ματιά θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε ότι η γαλλική κλασική κοινωνιολογική θεωρία, όπως και η θεωρία του Μαρξ, επηρεάστηκε άμεσα και θετικά από τον Διαφωτισμό. Η γαλλική κοινωνιολογία κατέστη ορθολογική, εμπειρική, επιστημονική και προσηλωμένη στην αλλαγή, αλλά αυτό δεν συνέβη προτού διαμορφωθεί και από ένα άλλο σύνολο ιδεών, οι οποίες αναπτύχθηκαν σε αντίδραση προς τον Διαφωτισμό. Σύμφωνα με την άποψη του Steven Seidman, «Η ιδεολογία του αντι-Διαφωτισμού εκπροσωπούσε στην ουσία μια αντιστροφή του φιλελευθερισμού του Διαφωτισμού. Στη θέση της εκσυγχρονιστικής λογικής οι επικριτές του Διαφωτισμού εμφανίζουν ένα ισχυρό αντι-εκσυγχρονιστικό αίσθημα» (1983:51). Όπως θα δούμε, η κοινωνιολογία γενικώς και η γαλλική κοινωνιολογία ειδικώς αποτελούσαν από την αρχή ένα άβολο μείγμα ιδεών του Διαφωτισμού και του αντι-Διαφωτισμού.

Η πιο ακραία μορφή αντίστασης στις ιδέες του Διαφωτισμού υπήρξε η γαλλική καθολική αντεπαναστατική φιλοσοφία (Reedy, 1994), όπως εκ-προσωπείται από τις ιδέες του Λουί ντε Μπονάλ (1754-1840) (Bradley, 2005a) και του Ζοζέφ ντε Μεστρ (1753-1821) (Bradley, 2005b). Αυτοί δεν αντιδρούσαν μόνο ενάντια στον Διαφωτισμό, αλλά και ενάντια στη Γαλλική Επανάσταση, την οποία θεωρούσαν εν μέρει προϊόν του τρόπου σκέψης που χαρακτήριζε τον Διαφωτισμό. Για παράδειγμα, ο ντε Μπονάλ δυσανασχετούσε με τις επαναστατικές αλλαγές και επιθυμούσε επιστροφή στην ειρήνη και στην αρμονία του Μεσαίωνα. Σύμφωνα με αυτή την άποψη, ο Θεός αποτελούσε την πηγή της κοινωνίας· επομένως, ο ορθολογισμός, που είχε τόση σημασία για τους φιλοσόφους του Διαφωτισμού, θεωρούνταν κατώτερος από τις παραδοσιακές θρησκευτικές πεποιθήσεις. Πίστευαν επίσης ότι, από τη στιγμή που ο Θεός είχε δημιουργήσει την κοινωνία, οι άνθρωποι δεν θα έπρεπε να παρεμβαίνουν σε αυτή, επιχειρώντας να αλλάξουν τη θεϊκή δημιουργία. Ως προέκταση αυτού, ο ντε Μπονάλ αντιτίθετο σε οτιδήποτε υπέσκαπτε τους παραδοσιακούς θεσμούς, όπως η πατριαρχία, η μονογαμική οικογένεια, η μοναρχία και η Καθολική Εκκλησία.

Παρότι ο ντε Μπονάλ εκπροσωπούσε μια ιδιαίτερα ακραία μορφή της συντηρητικής αντίδρασης, το έργο του αποτελεί χρήσιμη εισαγωγή στις γενικές προτάσεις της. Οι συντηρητικοί απομακρύνθηκαν από αυτό που θεωρούσαν «αφελή» ορθολογισμό του Διαφωτισμού. Δεν αναγνώριζαν απλώς τις παράλογες πλευρές της κοινωνικής ζωής, αλλά τους απέδιδαν και θετική αξία. Επομένως, θεωρούσαν φαινόμενα όπως η παράδοση, η φαντασία, ο συναισθηματισμός και η θρησκεία χρήσιμα και απαραίτητα συστατικά της κοινωνικής ζωής. Καθώς αντιπαθούσαν την αναστάτωση και ζητούσαν τη διατήρηση της υπάρχουσας τάξης πραγμάτων, καταδίκασαν εξελίξεις όπως η Γαλλική Επανάσταση και η Βιομηχανική Επανάσταση, τις οποίες έβλεπαν ως καταστροφικές δυνάμεις. Οι συντηρητικοί είχαν την τάση να δίνουν έμφαση στην κοινωνική τάξη πραγμάτων, έμφαση που εξελίχθηκε σε ένα από τα κεντρικά θέματα στο έργο αρκετών κοινωνιολόγων θεωρητικών.

Ο Zeitlin (1996) περιέγραψε περιληπτικά δέκα βασικές προτάσεις που θεωρούσε ότι προέκυψαν από τη συντηρητική αντίδραση και αποδείχθηκαν θεμελιώδεις για την εξέλιξη της κλασικής γαλλικής κοινωνιολογικής θεωρίας.

1. Ενώ οι στοχαστές του Διαφωτισμού εστίαζαν περισσότερο στο άτομο, η συντηρητική αντίδραση οδήγησε σε μείζον κοινωνιολογικό ενδιαφέρον και εστίαση στην κοινωνία και σε άλλα φαινόμενα μεγάλης κλίμακας. Η κοινωνία αντιμετωπιζόταν ως κάτι περισσότερο από μια απλή συγké-

ντρωση ατόμων. Γινόταν αντιληπτή ως αυθύπαρκτη, με τους δικούς της νόμους ανάπτυξης και με βαθιές ρίζες στο παρελθόν.

2. Η κοινωνία ήταν η σημαντικότερη μονάδα ανάλυσης· τη θεωρούσαν περισσότερο σημαντική από το άτομο. Η κοινωνία παρήγαγε το άτομο, πρωτίστως μέσω της διαδικασίας της κοινωνικοποίησης.

3. Το άτομο δεν θεωρούνταν το βασικότερο στοιχείο της κοινωνίας. Μια κοινωνία αποτελούσε σύνθεση συστατικών μερών, όπως οι ρόλοι, οι θέσεις, οι σχέσεις, οι δομές και οι θεσμοί. Ο ρόλος των ατόμων περιοριζόταν στη στελέχωση αυτών των συστατικών μερών μέσα στην κοινωνία.

4. Τα στοιχεία της κοινωνίας θεωρούνταν αλληλένδετα και αλληλοεξαρτώμενα. Αυτές οι διασυνδέσεις ήταν πράγματι μεταξύ των βασικών θεμελίων της κοινωνίας. Τούτη η άποψη οδήγησε σε έναν συντηρητικό πολιτικό προσανατολισμό. Αυτό σημαίνει ότι, λόγω της ιδέας ότι τα στοιχεία της κοινωνίας ήταν αλληλένδετα, η τροποποίηση ενός στοιχείου θα μπορούσε να υποσκάψει κάποια άλλα στοιχεία και τελικά το σύστημα συνολικά. Από αυτό προέκυπτε ότι οι όποιες αλλαγές στο κοινωνικό σύστημα θα έπρεπε να γίνονται με εξαιρετική προσοχή.

5. Η αλλαγή δεν αντιμετωπιζόταν ως απειλή μόνο για την κοινωνία και τα συνθετικά της μέρη, αλλά και για τα εντός της κοινωνίας άτομα. Οι συντηρητικοί θεωρούσαν ότι τα διάφορα συστατικά στοιχεία της κοινωνίας ικανοποιούσαν τις ανάγκες των ανθρώπων. Όταν οι θεσμοί διαταράσσονται, υπάρχει πιθανότητα οι άνθρωποι να υποφέρουν, και αυτό είναι πιθανό να οδηγήσει σε κοινωνική αταξία.

6. Σημειώθηκε μια γενική τάση να θεωρούνται τα διάφορα μεγάλης κλίμακας μέρη της κοινωνίας χρήσιμα, τόσο για την κοινωνία όσο και για τα άτομα μέσα σε αυτή. Ως εκ τούτου, δεν αναπτύχθηκε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την αναζήτηση αρνητικών επιπτώσεων από τις υπάρχουσες κοινωνικές δομές και τους κοινωνικούς θεσμούς.

7. Οι μικρές μονάδες, όπως η οικογένεια, η γειτονιά και οι θρησκευτικές και επαγγελματικές ομάδες, θεωρούνταν επίσης ζωτικής σημασίας για τα άτομα και την κοινωνία. Παρείχαν τα οικεία, διαπροσωπικά περιβάλλοντα που χρειάζονταν οι άνθρωποι προκειμένου να επιβιώσουν στις σύγχρονες κοινωνίες.

8. Ύπήρχε μια τάση να αποδίδονται απορρυθμιστικές επιπτώσεις σε διάφορες σύγχρονες κοινωνικές αλλαγές, όπως η εκβιομηχάνιση, η αστικοποίηση και η στροφή προς τη γραφειοκρατία. Αυτές οι αλλαγές γίνονταν αντιληπτές με φόβο και ανησυχία, ενώ δινόταν έμφαση στην ανάπτυξη τρόπων αντιμετώπισης των δυσμενών επιδράσεών τους.

9. Ενώ οι περισσότερες από αυτές τις αλλαγές οδηγούσαν σε μια περισσότερο ορθολογική κοινωνία, η συντηρητική αντίδραση επιχειρούσε να